

Vrednote: Metode in Merila

Author(s): Fedja KOŠIR

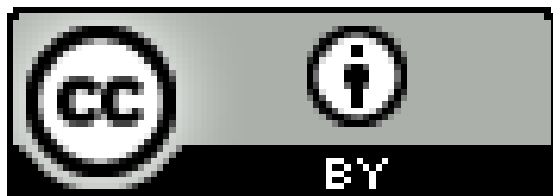
Source: *Urbani Izziv*, december 1991 / December 1991, No. 18, VREDNOTE IN VREDNOTENJE (december 1991 / December 1991), pp. 29-32

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180677>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>



This content is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0> ./



Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

JSTOR

Fedja KOŠIR

Vrednote: Metode in Merila

Izhodišče bodi nekaj izjav o kriterijih vrednotenja. Tu sta seveda znana stavka, ki ju je citatomanom podaril Saint-Exupéry (Mali princ, XXI): "Kdor hoče videti, mora gledati s srcem. Bistvo očem ni vidno." Zlasti sta vseč arhitektom (AB 36/37, 1978, str. 3), ki sicer ne vedo, da sta povzeta po Blaisu Pascalu. Več - v arhitekturnoteoretskem diskurzu so vrednote zares tema "par excellence".

A. Vodopivec (Kriteriji za ocenjevanje arhitekture / UI SRS 1978) pravi takole (str. 34/35 - navedeno z vsemi slovničnimi sočnostmi izvirnika): "Sama sposobnost izrekanja vrednostne sodbe sicer terja osnovno strokovno znanje ocenjevalca, vsebuje pa tudi vsaj dva nadaljnja vprašanja ... Na eni strani se zastavlja vprašanje vrednot (predvsem objektivnosti ali subjektivnosti), na drugi strani pa vprašanje kriterijev v okviru katerih te vrednote dobijo svoje mesto." In S. Vodopivec (Mladina 34, 1987, str. 41) dobi na intervjujsko vprašanje, kaj je dobra arhitektura in kakšni so kriteriji zanjo, tale odgovor Vojteha Ravnikarja: "Umetnostni zgodovinar bi rekel, da obstaja kritiški aparat, s katerim ocenjuješ umetniško delo ... Kot arhitekt verjetno nimaš nekega aparata, ampak ocenjuješ vedno zelo iz sebe ..." Vse kaže, da za vrednote v arhitekturi torej velja najbolj dvomljiva verzija klasičnega sofizma: "*homo mensura*".

Bili bi krivični, ko bi prezrli poskuse metodološko bolj temeljite obravnave problema. Anonimus (AB 24/25, 1975, str. 9/13) sestavi tale "model, ki bi se ga lahko uporabno posluževali za učinkovito in do neke mere objektivno vrednotenje" ... sistem, ki združuje dvaindvajset točk; naj jih navedem (znova dobesečno, brez korektur slovničnih posebnosti):

DRUŽBA

01. Stopnja soodločanja javnosti - porabnika.
02. Družbena pomembnost.

03. Rušenje odnosov v prostoru - primerjava vrednosti starega z novim.

04. Cena - ovrednotenje investicije.

DELO

05. Doslednost realizacije koncepta.
06. Moralnost delovanja - odgovorost do družbe in stroke.
07. Avantgardnost.
08. Izvirnost.
09. Interdisciplinarnost v zasnovi koncepta dela.
10. Razumnost tehnologije.
11. Uvajanje alternativnih tehnologij.
12. Racionalizacije.
13. Kakovost izvedbe - celota in detajl.

REZULTAT

Proizvod:

14. Odprtost spremembam.
 15. Uporabnost.
 16. Ustreznost lokacije.
 17. Vpliv v prostoru.
 18. Stavba kot znak.
- Človek:
19. Stimulacija participaciji.
 20. Identifikacija.
 21. Merilo.
 22. Komunikativnost.

Poglaviti ugovor zoper takle "model" vrednotenja je, da je dvaindvajset točk pač preveč, da bi bil sistem čvrst in dosleden (ali: konsistenten in konsekventen).

Seveda vsi vemo, da stoddstotno objektivne metodologije razčlenjevanja ali ocenjevanja arhitekture ni. Prizadevati si je torej treba res le za čim večjo objektivizacijo. Tu pa pomaga prastara razčlenitvena tehnika, teorija kategorij, formulirana kar v Aristotelovem Organonu. Številni jo povzemajo, včasih celo tako, da zamolčijo znameniti vir ... ali pa zanj dejansko ne vedo. V naše strokovno obzorje jo posreduje kot metodologijo profesorja Seklerja V. B. Mušič (NRazgl 8, 1963, str. 156) - po pravkar navajanih izjavah se seveda zdi, da brez kakršnih koli pozitivnih posledic.

Metoda ima skupaj dvanajst taktov, poleg uvodnega in sklepnega še deset analitičnih, prevzetih naravnost od Aristotela. Pa si jih oglejmo!

(01)

Prvi odnos do predmeta v prostoru (= do arhitekture) je vselej intuitiven. Kar ve že Alberti (*De re aedificatoria* IX.5.): "V izrazu arhitekturnih oblik sta namreč zares nekakšna naravna dovršenost ali odličnost, ki ganeta srce na prvi pogled (*quod ... evestigioque sentiatur*) ..." Jasno, reakcija je lahko tudi odklonilna ("Kako svinjska packarija!"), toda zmerom trenutna, potem šele začnemo z racionalno razčlenitvijo. Zaznava arhitekture je torej subjektivistična in bi si kot taka lahko kar zadostovala; a brez natančne analize (= temeljitega poznavanja problemov) ni dobre sinteze (= načrtovalske rešitve teh problemov).

Kot rečeno, na voljo je deset potez, ki si sledijo takole:

(02)

Razčlenitev odnosa "do zatečene identitete prostora" oziroma - natančneje in bolj razumljivo - do konteksta (obravnavane reči).

(03)

Oris zgodovinskih procesov, katerih rezultat sta tako vsebina kot oblika, tako smoter kot izraba analiziranega prostora; mogoče bi rekli kar kontinuiteta, če ne enostavno identiteta (seveda z vsemi teoretskimi pridržki).

(04)

Premislek o (iz)rabi prostora ali, bolje, o njegovi funkciji; med drugim tudi o skladnosti arhitekturnih/urbanističnih prostornin z zamejitvami (oziroma konturami, ki jim odredajo svojsko fiziognomijo).

(05)

Premislek o geometriji kompozicije, o njenih sorazmerjih oziroma o proporcijskih ključih, kar zlasti za historične zasnove ni nevažno.

(06)

Razčlenitev celote v značilne sekvence, denimo, kakor to počne davno tega odlični risar Gordon Cullen (*TOWNSCAPE* 1961). Tu bi bilo dobro razlikovati med doživljanjem in doživetjem prostora!

(07)

Analiza "kozmične lege" ... kar nika-kor ni samo banalni higienski nadzor orientacije ali insolacije (osončenja)! Le Corbusier to dobro ve: "*L'Architecture est le jeu savant, correct et magnifique des volumes assemblés sous la lumière.*" ("Arhitektura je temeljito premišljena in zaradi te pravilnosti prekrasna igra teles, umeščenih v svetlobo.")

(08)

Analiza smeri premikov v prostoru, poti oziroma učenje: "komunikacijskih trajektorij", kar se da (nekoliko zmedeno) označiti tudi kot "odnos do opazovalca in njegovega gibanja" oziroma kot "razumevanje subjektivnega merila".

(09)

Premislek o značilnostih oblikovalskih prvin oziroma posameznih podrobnosti, po katerih zaznamo merilo prostora (bodisi stavbe bodisi mesta).

(10)

Oris "(arhi!)tektonske" vezave sestavin v celoto, četudi tako, da razčlenimo stilne značilnosti obravnavanih arhitektur oziroma arealov.

(11)

Oris teksture in kolorita gradiv (tlakov, fasad, streh itd.) in seveda tudi rastlinstva (od trat do dreves) kot vsestransko učinkovitega urbanističnega "dejavnika kompozicije".

Pa še končni obračun:

(12)

Kot sklep in povzetek vseh teh razčlenitev še označitev pomena (!) prostora z oceno (= kritiko), ki je verjetno najbolj zanimiva in tehtna, kadar je primerjalna (komparativna).

Takoj dodajmo dve opombi. Razen Aristotelovega imamo še en kategorični sistem, namreč Kantov, ki onega prvega odlično, toda (za rabo v naši banavzarski stroki že zelo) zamotano nadgradi; k stvari se bomo še vrnili. Najbolj vsakdanji spodrseljaj, ki ga morete razbirati v večini kritik, pa je poenostavljanje. Iz vse-kakor celovite metode iztrgate kot "bistven" en sam vidik (mersko analizo ali porcioniranost, kontinuiteto, identiteto, kontekst, pa

celo kolorit itd.) in tako nemetodično fetišizirate posamičnost, namesto da bi trezno tehtali celoto.

Utegnete ugovarjati, kaj neki ima z vsem tem Aristotel, saj je filozofiranje filozofiranje, arhitektura pa arhitektura. Zato še enkrat razčlenimo "izvorni" zasnutek! Aristotel trdi takole:

Stvar (ousi'a = substanca) ima: kvaliteto (kakovost) in kvantiteto (količinskost), ki ju opredeljuje odnosnost ("manjše": "večje", "lažje": "težje" itd.) v času in v prostoru, pri čemer nečemu služi, tako da iz vsega tega sledi še "karakteristika" (e'hein lastnost) bodisi aktivne bodisi pasivne vrste.

Preabstraktno? No, pa ponovno povzemimo! (1) O čem govorimo? O kateri koli "substanci" (snovi), ki ima "lastnosti". Kakšne? So dveh vrst: (2) količinske in (3) kakovostne ... seveda (4) v medsebojnem razmerju ali v odnosu do okolice (= v kontekstu!). Zatem moramo odgovoriti še na naslednji vprašanji: (5) Kje? (6) Kdaj? Kar ni nič drugega kot znameniti einsteinovski zlietek prostor-čas (ali v izvorniku Zeit/Raum oziroma Raum/Zeit). Nakar se nadvse smiselno zastavlja (še) vprašanje (7): Kako? (Namreč: Kako nekaj obstaja?) ... In nato (še): Zakaj? Tu dobimo kar (pod)vrsto odgovorov: (8) "občo" karakteristiko kot nekakšen odgovor "zato, ker" z dvema alternativnima načinoma, posebno če subjekt/objekt "deluje" oziroma "učinkuje" - (9) aktivno ali (10) pasivno.

Denimo: Aristotel bi vse tole lahko slikovito konkretiziral takole: "(1) Sokrat, (2) visok "pet vatlov in pet palcev", (3) literarno izobražen, (4) modrejši kot njegovi prijatelji, (5) na Agori, (6) včeraj zjutraj, (7) tudi po prekrokaní noči čudovito trezen (?), kot poroča Platon ... Zakaj? (8) Zato, da govori (= filozofira), da bi (9) prepričeval druge ali (10) se pustil prepričati sam (kar se seveda ni nikoli primerilo)." Tu je torej deset kategoričnih elementov, iz katerih bi moralo biti izoblikovano, če hoče biti dobro, vsako banalno novinarsko poročilo, četudi le o nesokratovski neobvladanem razgrajanju pijandur pri Mraku.

Ali pa o arhitekturi! Tu smo zadevo samo malce preuredili. Za lažje

razumevanje jo zabeležimo telegramsno kot sosledje alinej:

(a) Izhodišče (= ousi'a) je subjektivno, tu ni pomoči: "prvi intuitivni odnos do prostora". Z navedkom, kaj je torej predmet obravnave (hiša, ulica ... organizem = mesto), ki ima ...

(b) Makrokarakteristike: prostor (= lega v celoti, v kontekstu), čas (= proces nastanka, kar mu definira identiteto) ter kot rezultanto teh dveh značilnosti rabo (= zdajšnjo funkcijo).

(c) Mikrokarakteristike: kvantiteto, ki zaobseže sestavine s "statičnim" profilom, kot sta temeljna geometrija in kozmična lega (orientacija/insolacija), kvaliteto, ki dodaja niz "dinamičnih" elementov, kot so komunikacijske trajektorije oziroma doživljanje (ali) doživetje gibanja (= sekvence vizur)(!), z medsebojnimi razmerji (teh značilnosti) kakor z mikroelementi oziroma z vsem tistim, ob čemer prostor pravzaprav percipiramo kot merilo, izraz ter končno zares čisto konkretno (taktilno/vizualno) kot "zrnatost" (strukture) in "barvitost" (kolorita).

(č) Po vsem tem smo vendarle lahko dokaj objektivni: v povzetku posameznih ocen ali sodb (= e'hein & poie'in itd.)(!) moremo izoblikovati sintetično označitev pomena (obnavanega prostora), kar bi bržkone moralo biti težišče vsega tega preigravanja. Tu lahko med vrsticami samokritično priznamo pomoto, če smo se mogoče s svojo intuicijo pre naglili.

Pri sintezi stališč lahko dobro pomaga Kant. Kantov seznam kategorij naj samo omenimo, saj je za našo rabo očitno miselno prezahteven - aristotelški sistem razširi v štiri triade (vključuje torej najmanj dvanajst ključnih pojmov). Vorlander (Geschichte der Philosophie 1903 (1) & 1955(9) jih navaja kar tabelarično:

1. KVANTITETA	2. KVALITETA	3. ODNOS	4. MODALNOST
enota	afirmacija	substancia/akcidenca	pogojnost
mnoštvo	negacija	vzrok/učinek	dejanskost
celota	omejitev	vzajemno učinkovanje	nujnost

Količinskosti, kakovosti in odnosnosti je tedaj dodana še "način-skost". Od aristotelske konkretnosti se s tem odmikamo v hudo abstraktne, za arhitekturno kritiko zanesljivo težje doumljive sfere, v katerih sicer naletite na vrsto sila izbranih in kot nalašč za učenjarsko žlobudranje ukrojenih izrazov, kot so denimo problematičnost, hipotetičnost, apodiktičnost ali asertoričnost ...!

Menim, da smo se z vprašanji metodologije ovrednotenja dovolj pozabavali. Kot važna sestavina arhitekturne teorije je ugotovitev kriterijev vredna vse pozornosti. Kaže pa pretehtati še en vidik, namreč tezo o zavezovalni normativnosti teh meril.

Teoretska misel o arhitekturi sodi v univerzalnem sistemu zavesti v estetiko, v filozofsko misel o "estetskem" - v proučevanje pojmov in pojavov umetnosti (oziroma urbanizma in arhitekture kot umetnostnih zvrsti). Po Sruku (Etika 1986) so od (šestih) filozofskih zvrsti (gnoseologija, ontologija, antropologija, sociologija, etika in estetika) normativne kar tri: (gnoseološka) logika, etika in v tesni zvezi z etiko tudi estetika.

Toda s tezo o normativnosti estetike nikakor ne kaže pretiravati. Tendence, da bi v estetskem diskurzu predvsem vrednotili, se lahko zdi sila mikavna - a da to ni tako enostavno, pokažimo z dvema primeroma. Prvega vzemimo iz razvoja (arhitekturne) teorije, drugi premislek pa naj svojsko osvetljuje neko zelo značilno temeljno situacijo v filozofiji.

H. W. Kruft (Geschichte der Architekturtheorie 1985) je nazorno osvetlil polom programa, ki si ga je ob ustanovitvi začrtala francoska kraljevska akademija za arhitekturo (1671): izdelati sistem absolutnih arhitekturnih vrednot. Znamenita akademska zdrava ("Querelle", 1673/1697), ki se razvname med bratoma Perrault in N. F. Blondelom, končno povzroči radikalno zanikanje ideje normativnosti v vedi o arhitekturi (1734). Kar se enkrat ponesreči, se ponavlja ponesreči za zmerom.

Drugi razlog za dvom v absolutnost normativizma pa je dokaj globlji. "Zahodna" filozofska misel ima že od začetka tri različne, a načelno v celoti enakovredne usmeritve, prisotne vzporedno v vsem njenem dosedanjem razvoju, začevši z antiko: materialistično (Heraklit), idealistično (Pitagora) in fenomenalistično (Parmenid). Te tri variacije najdete celo v sholastiki (in v slikovitem romanu Umberta Eca), skrite v geslih "nomina in rebus", "res in nominis", "tenemus nuda nomina".

Tezi o trializmu se seveda da ugovarjati, saj je obče znano, kako imate zmerom le dve možnosti - ali - ali (aut - aut): "tertium non datur". In vendar! Kot zavest nikakor ni črno-belo dualistična, temveč trialistična, ko so si med sabo konkurenčne vera, znanost in umetnost (kot "ustvarjalna poezija") - tako tudi filozofska misel kot del znanosti (med drugim tudi "znanosti o umetnosti") nikakor ni črno-bela zadeva, zlasti s fenomenalističnega stališča ne.

Potemtakem so možni vsaj trije osnovni načini analize tematike in sinteze stališč. So si sicer docela različni, a so vendarle do neke mere enakovredni. So zadeva osebne usmeritve analitika ali kritika. Morebiti niso vedno enako tehtni, a so lahko enako učinkoviti.

Prvi način je skrajno subjektivističen: "samo s srcem" in "čisto iz sebe". Tehten ni, čeprav zmore biti dostikrat demagoško sugestiv in za tegadelj dovolj prepričljiv.

Drugi je objektiviziran vsaj toliko, kolikor te stvari iztuhta in domisli Aristotel. Denimo, da je vsaj teoretično razmeroma nevtralen, pa zato tudi nekam brezbarvno hladen oziroma domala pust.

Tretji je relativističen. Za osnovo ima sicer aristotelsko metodiko z vsemi (hibridnimi) odvodni in dodatki, toda ob temeljnem zavedanju, da so sodbe relativne, ker so hočeš nočeš ideološke.

Če razstavimo te pristope (glede na one tri filozofske usmeritve) še v podrazrede, jih je vsega kar devet: in vsi so načeloma vredni enake pozornosti.

O desetem načinu, namreč o nesravnem slepomišljenju in manipuliranju brez trdnih teoretskih tez in končno tudi brez metode, kar v naši arhitekturni publicistiki predvsem poznamo, tu ne bi govorili. Vera v izvorne arhitekturne vrednote je tedaj absurdna, enako kakor vsak edino zveličavni normativizem.

Kaj je torej tisto, kar nam vendarle preostane? Ne mnogo. Pa tudi ne tako malo, kot se morebiti zazdi. Osrednji objekt teoretiziranja o arhitekturi odlično zadene kleno reklo "človek v prostoru". Kar Alberti tudi že ve (De re aedificatoria IV.1.): "Toda ob pogoju na množstvo ter raznolikost vseh teh stavb zlahka razumemo, da niso takšne ne zaradi namena ne zaradi ene od funkcij bolj kot zaradi drugih, pač pa se to, da imamo tako množico tako raznovrstnih hiš, primeri predvsem zaradi raznolikosti v človeku. Če potemtakem hočemo, kot smo se bili namenili, resnično natančno obravnavati stavbne zvrsti ter člene teh zvrsti, bi nam moralo biti metodično izhodišče načelo, da čim pozorneje presojamo ljudi ("ut homines ... accuratius consideremus"), zaradi katerih so stavbe zidane tako, da se v funkcijah razlikujejo, v čem so si različni; potem bi posameznosti lažje razumeli ter jih ustrezneje obdelovali ("quo inde singula clarius cognita distinctius pertractentur").

Ponovimo: prostor in človek (ali obratno: Čip!) kot objekt poglobljene presoje, ne kot merilo. Tezo o človeku kot merilu namreč enkrat za zmerom izniči že Platon v Teiatetu. Sofist Protagoras tam zares izreče eno najznamenitejših formulacij filozofije, perfidni paradoks: "Vseh stvari merilo je človek, bivajočih, kakor so, nebivajočih, kakor niso ...". Latinci kot mojstri jedrnatega izražanja so skrčili izrek s tem, da so zamolčali celo glagol, v slogan "homo mensura". Če ga berete denotativno dekonstruktivistično, brez "sobesednika", opravičuje zgolj skrajno samovoljni subjektivizem - egocentri- zem brez primere.

Prof. dr. Fedja Košir, dipl. inž. arh., FAGG, Fakulteta za arhitekturo